

भारतीय लोकशाही समोरील नवी आव्हाने

श्री अतुल सुभाष टिके

सहाय्यक प्राध्यापक

राज्यशास्त्र विभाग

राजे रामराव महाविद्यालय, जत.

जिल्हा सांगली

संपर्क 9168229133

ई मेल - atulstike@gmail.com

सारांश: लोकांनी लोकांसाठी अन लोकांकरवी चालवलेले शासन म्हणजेच लोकशाही ही अब्राहम लिंकनची सर्वसामान्य सर्वमान्य आणि संपूर्ण विश्वाने स्वीकारलेली लोकशाहीची व्याख्या आपणांस सर्वज्ञात आहे. मात्र लोकशाही एवढीच मर्यादित आहे ? त्याचे उत्तर कायमच नकारार्थी येण्याची शक्यता अधिक असते. कारण दिवसाच्या २४ तासात प्रत्येक क्षणाला आयुष्य जगत असताना आपण संघर्ष करतो हा संघर्ष लोकशाही तर आपणास शिकवते. म्हणून लोकशाही ही आपली स्पंदने आहेत असे म्हटल्यास अतिशयोक्ती होणार नाही. कारण प्रत्येक क्षणाला आपण लोकशाही जगत असतो आणि आपले जगणे काही मर्यादित राहू शकत नाही. दिनांक २६ जानेवारी १९५० पासून भारतीय संविधानाची अंमलबजावणी सुरू झाली व बघता बघता जगातील सर्वात प्रगल्भ, प्रदीर्घ शासनव्यवस्था कधी होऊन बसली हे उमगले देखील नाही. मात्र राजकीय स्थित्यंतरणाच्या महत्त्वाच्या टप्प्यावर लोकशाही खऱ्या अर्थाने कात टाकत आहे. या गोष्टीचे आपण साक्षीदार आहोत म्हणून तर जगातील सर्वात प्रगल्भ प्रदीर्घ लोकशाही व्यवस्थेचा जबाबदार घटक म्हणून ही लोकशाही टिकवणे तिचे संवर्धन करणे हे आपले आद्य कर्तव्य आहे.

पारिभाषिक शब्द: लोकशाही, निवडणुका, राजकारण, प्रसारमाध्यमे

प्रस्तावना

लोकांनी लोकांसाठी अन लोकांकरवी चालवलेले शासन म्हणजेच लोकशाही ही अब्राहम लिंकनची सर्वसामान्य सर्वमान्य आणि संपूर्ण विश्वाने स्वीकारलेली लोकशाहीची व्याख्या आपणांस सर्वज्ञात आहे. मात्र लोकशाही एवढीच मर्यादित आहे ? त्याचे उत्तर कायमच नकारार्थी येण्याची शक्यता अधिक असते. कारण दिवसाच्या २४ तासात प्रत्येक क्षणाला आयुष्य जगत असताना आपण संघर्ष करतो हा संघर्ष लोकशाही तर आपणास शिकवते. म्हणून लोकशाही ही आपली स्पंदने आहेत असे म्हटल्यास अतिशयोक्ती होणार नाही. कारण प्रत्येक क्षणाला आपण लोकशाही जगत असतो आणि आपले जगणे काही मर्यादित राहू शकत नाही. दिनांक २६ जानेवारी १९५० पासून भारतीय संविधानाची अंमलबजावणी सुरू झाली व बघता बघता जगातील सर्वात प्रगल्भ, प्रदीर्घ शासनव्यवस्था कधी होऊन बसली हे उमगले देखील नाही. मात्र राजकीय स्थित्यंतरणाच्या महत्त्वाच्या टप्प्यावर लोकशाही खऱ्या अर्थाने कात टाकत आहे. या गोष्टीचे आपण साक्षीदार आहोत म्हणून तर जगातील सर्वात प्रगल्भ प्रदीर्घ लोकशाही व्यवस्थेचा जबाबदार घटक म्हणून ही लोकशाही टिकवणे तिचे संवर्धन करणे हे आपले आद्य कर्तव्य आहे. एका वाक्यात सांगायचे झाल्यास आपली जीवन पद्धती शाश्वत राखणे हे आपल्याच हाती आहे. तंत्रज्ञानाच्या युगात नवनवीन यंत्रणांचा, मंत्रांचा वापर करून आपली राजकीय जीवनपद्धती सर्वार्थाने समृद्ध करणे आपल्याच हाती आहे. २१ व्या जगात शतकात तंत्रज्ञानाचा प्रभावी वापर करून आपली

जीवनपद्धती अधिक समृद्ध करणे हे सर्वस्वी आपल्याच हाती आहे यापासून आपणास पळ काढता येणार नाही. ही जबाबदारी भावना भारतीय लोकशाही सक्षम समृद्ध होण्यास अधिक प्रेरणादायी आहे म्हणून तर लोकशाही किंवा राजकीय व्यवस्था नसून ती आपली सर्वमान्य जीवन पद्धती आहे ही जबाबदारी प्रत्येकात येणे आवश्यक आहे.

निवडणुका व लोकशाही.....

निवडणुका हे लोकशाहीच्या समृद्धतेचे जिवंततेचे अन शाश्वततेचे लक्षण आहे देशात लोकशाही रूढ होण्याचे प्रभावी माध्यम म्हणजे निवडणुका आहेत भारतात परंपरेने दर पाच वर्षांनी सार्वत्रिक निवडणुका घेण्याचा प्रघात आहे तर पाच वर्षांनंतर राज्यव्यवस्थेत परिवर्तन करण्याचे सामर्थ्य हे आपल्या भारतीय संविधानाने दिलेले सर्वात मोठे प्रभावी अस्त्र आहे याचा वापर करून आपण दर पाच वर्षांनी आपली ससद विवेकबुद्धी शाबूत राखून आपणांवरील राज्य करणारी संस्था कोणती असावी याचा निर्णय घेत असतो मतदानाचा घटत जाणारा अंक आपणास सजग विचार करायला भाग पाडतो कारण निवडणुका आपली लोकशाही जिवंत असण्याचे सर्वात मोठे सर्वात मोठे द्योतक आहे निवडणुका राजकीय सामाजिकरणाचे प्रभावी माध्यम आहे याच माध्यमातून आपण लोकशाही रावाच्या राजवाड्यापासून ते रंकाच्या झोपडीपर्यंत नेण्याचा प्रयत्न करत असतो मतपेटी पासून इलेक्ट्रॉनिक वोटिंग मशीन ते व्ही.व्ही.पॅट मशीन यात झालेले परिवर्तन आपणास निवडणूक प्रक्रियेतील स्थित्यंतरण दर्शवितात तंत्रात बदल झाला मात्र सर्वसामान्य मतदार राजा लोकशाही संवर्धनाच्या बाबतीत कधी जागृत होणार हा देशाचा सर्वसामान्य जागरूक नागरिक म्हणून आपणाला अस्वस्थ करणारा प्रश्न आहे सार्वत्रिक निवडणुकीत दिवशी दिलेली सुट्टी ही आपली राष्ट्रीय कर्तव्य बजावाला दिलेली सुट्टी आहे याचे भान आपणास कधी येणार की स्वच्छंदी आयुष्य जगायच्या नादात आपण आपले नागरी कर्तव्य विसरून चाललो आहोत याचाही डोळसपणे विचार होणे आवश्यक आहे मी मतदान करणार व मतदानाबद्दल जागृती करणार हा व्यापक विचार लोकशाही समृद्ध होण्यास सहाय्यभूत ठरू शकेल असा विश्वास वाटतो.

प्रसारमाध्यमे व लोकशाही....

कायदेमंडळ, कार्यकारी मंडळ, व न्यायमंडळ या राज्यव्यवस्थेच्या तीन शाखा आहेत मात्र लोकशाही व्यवस्थेचा चौथा स्तंभ हा कायमच अदृश्य राहिला आहे लोकशाही शासनव्यवस्था अधिक पारदर्शी उत्तरदायित्वाच्या भावनेने कार्य करण्यासाठी देशातील चौथा स्तंभ हा अधिक कार्यक्षम असणे तितकेच आवश्यक आहे म्हणून चौथा स्तंभ निरपेक्ष निर्भीडपणे कार्यरत असणे तितकेच आवश्यक आहे आजच्या तंत्रज्ञानाच्या युगात प्रसार माध्यमांचे स्वरूप जरी बदलले असले तरी या चौथ्या स्तंभाने आपले पायाभूत कार्य विसरून चालणार नाही ते म्हणजे लोकशाही जिवंत ठेवणे लोकशाही सर्वसामान्य नागरिकापर्यंत पोहोचवणे व लोकशाही समृद्ध करणे देशातील सध्याच्या घटना बघितल्या किंवा वाचल्या तर आपणास असे जाणवते की आधुनिक युगाबरोबर लोकशाहीचा चौथा स्तंभ असणारी प्रसारमाध्यमे आपली जबाबदारी निश्चितपणे टाळण्याचा प्रयत्न करीत आहेत सर्वसामान्य लोकापर्यंत लोकशाही पोहोचविणे त्यांच्या प्रश्नांना वाचा फोडणे व त्यांना न्याय मिळवून देणे हे तर प्रसारमाध्यमांचे आद्य कर्तव्य आहे मात्र कर्तव्य निभवाच्या बाबतीत सध्याची प्रसारमाध्यमे कुचकामी ठरत आहेत? हा विचार मनाला निश्चितच अस्वस्थ करणारा आहे आणि अस्वस्थ मन लोकशाही समृद्ध करू शकत नाही म्हणून लोकशाहीच्या यशस्वीतेसाठी, उज्वल भविष्यासाठी देशातील प्रसारमाध्यमाने अधिक सजग होणे ही काळाची गरज बनली आहे प्रसारमाध्यमे लोकशाहीचे उज्वल भविष्य घडवू शकतील.

सुसंस्कृतपणा व लोकशाही.....

साम दाम दंड भेद या चतुसूत्रीच्या आधारावरती राजकारण केले जाते असे आर्य चाणक्य म्हणतो सुसंस्कृतपणा हा आपला आरसा आहे दुसऱ्यांचा मता दुसऱ्यांच्या मताचा आदर करणे त्याच्यावरती असंतोष जनक प्रतिक्रिया न देणे प्रसंगी शांत राहून राजकारण करणे हे खऱ्या राजकारणाचे लक्षण आहे याउलट सद्यस्थितीला राजकारणात दिसणारे चित्र आपणास आपल्या मनाला निश्चितच वेदना पोहोचविणारे आहेत दररोज सकाळी उठल्यानंतर आज कारणांनी परस्परांवर केलेली नीच पातळीवरती अर्थात खालच्या पाठीवरची टीका टिप्पणी हे वाचूनच आमचा दिवस सुरुवात होतो राजकारण हे फक्त निवडणुकांपुरती असावे निवडणुकीनंतर परस्परांच्या सहकार्यातून लोकशाही व्यवस्थेतील घटक म्हणून आपण सौदाह्याची भावना तपासणे तितकेच आवश्यक आहे मात्र आज घडीला दिसणारी चित्र काही निराळ्या स्वरूपाचेच आहे असे सकृत दर्शनी तरी पहावयास मिळते परस्परांच्या विचारांचा आदर करून भारताची प्रगल्भ लोकशाही समृद्ध करणे ही प्रत्येक राजकारणात बरोबर सर्वसामान्य जनतेची सुद्धा नैतिक जबाबदारी आहे भारताच्या लोकशाहीला परस्पर सौदाण्याचा सुसंस्कृतपणाचा जाज्वल्य इतिहास आहे याचे भान ठेवून तीच परंपरा सदैव अजरामर राहून भारताची शिवबंधुत्वाची संस्कृती सदैव शाश्वत राखणे आवश्यक आहे असे मनोमन वाटते.

निवडणूक आयोग.....

देशातील निवडणूक व्यवस्थेचे नियमन करण्यासाठी भारतीय राज्यघटनेच्या कलम ३२५ अन्वये राष्ट्रीय निवडणूक आयोगाची स्थापना करण्यात आली आहे सदर राष्ट्रीय निवडणूक आयोगास घटनात्मक चर्चा संविधानानेच बहाल केला आहे याच अनुषंगाने राष्ट्रीय पक्षांना मान्यता देणे ,त्यांचा दर्जा ठरवणे ,देशातील निवडणूक व्यवस्थेचे नियमन करणे अशा कळीच्या आणि महत्त्वाच्या मुद्द्यावरती तसेच लोकशाही स्थित्यंतरणाच्या महत्त्वाच्या गोष्टी निवडणूक आयोगाच्या माध्यमातूनच घडत असतात सद्यस्थितीला पाहायचे पाहायचे झाल्यास देशातील राजकीय चित्र अस्थिर ठेवण्याचे काम निवडणूक आयोगाच्या माध्यमातून होते आहे की काय ? असा प्रश्न आपणांसमोर उभा राहिला आहे वास्तविक पाहायला पाहिजे झाल्यास निवडणूक आयोगाने निःपक्षपाती निर्भीडपणे निर्णय द्यावा अशी अपेक्षा सर्वसामान्य लोकांची असते मात्र बहुतांश वेळा निवडणूक आयोगाचे निर्णय आपणास पक्षपातीपणाचेच वाटत आहेत किंबहुना एकूण निवडणूक आयोगाची भूमिका विवादात्मक स्थितीत सापडली आहे हे चित्र काही संघराज्य व्यवस्थेस पूरक ठरणारे निश्चितच नाही याचाही गांभीर्याने विचार कोणी आवश्यक आहे कारण जगातील सर्वांत प्रदीर्घ प्रकल्प लोकशाहीने संविधानाने निर्माण केलेला संस्था व त्यावरचा जनतेचा कमी होत जाणारा विश्वास असे विरुद्ध चित्रण संघराज्य व्यवस्थेसाठी पूरक नाही तर ते संघराज्य व्यवस्थेचे अपयश दाखवणारेच आहे असे म्हणावे लागेल.

पाशवी बहुमत

राजकीय व्यवस्थेमध्ये बहुमत असणे खूप आवश्यक असते बहुमताच्या आधारावरच राज्य केले जाते बहुमतासाठीच राज्य केले जाते बहुमत असल्याशिवाय राज्याची संकल्पनाच आपण करू शकत नाही जर पाठीमागे बहुमताचे पाठबळ नसल्यास आपली सत्ता धोक्यात येण्याची शक्यता अधिक प्रमाणात असेल मात्र आधुनिक राजकीय व्यवस्थेमध्ये बहुमताचे औडंबर इतके माजले आहे की बहुमत प्राप्त करण्यासाठी राजकीय व्यवस्थेतील लोक कोणत्याही थराला जातात साम- दाम- दंड- भेद तसेच छशासकीय यंत्रणांचा दुरुपयोग त्या सर्वांचा वापर केला जातो सरते शेवटी काय तर बहुमतासाठी बळी तो तान पिंते सर्व शक्तिमान होण्यासाठी किंवा आपल्या पाठीमागे असणारे पाठबळ दाखवण्यासाठी आधुनिक भारतीय राजकारणातील बळी तो कानेपिली अर्थात बहुमतासाठी सर्वांत सर्व शस्त्रांचा वापर करणे निश्चितच भारतीय एकात्मक व्यवस्थेला धोका पोहोचवणारे आहे.

कलम ३५६

भारतीय संविधानामध्ये आणीबाणीच्या प्रसंगी तीन पद्धतीने आपत्कालीन परिस्थिती हाताळण्याची सोय करण्यात आली आहे यालाच आपण आणीबाणी विषयक तरतुदी असे संबोधतो कलम ३५२ मध्ये राष्ट्रीय आणीबाणीची तरतूद करण्यात आली आहे कलम ३५६ नुसार घटक राज्यातील शासन व्यवस्था संविधानाप्रमाणे कार्य करत नसल्यास तेथे राष्ट्रपतींच्याद्वारे शासन

राज्यपालांच्या मार्फत चालविले जाते कलम ३६० अन्वये देशाची आर्थिक स्थिती कोलमडल्यास आर्थिक आणीबाणी लादण्यात येते याच अनुषंगाने विचार केल्यास भारतीय संविधानातील सर्वात विवादात्मक कलम अथवा अनुच्छेद कोणता असेल तर तो आहे कलम ३५६ अर्थात घटक राज्यातील आणीबाणी या कलमांमध्ये असे अपेक्षित आहे की घटक राज्यातील शासनव्यवस्था जर संविधानाच्या तत्त्वानुसार चालत नसेल तर घटक राज्यातील राज्यपालांच्या शिफारशीनुसार तेथे राष्ट्रपती राजवट लागू होऊन सर्व प्रशासकीय कारभार केंद्राच्या हाती येतो या कलमाचा सर्वात जास्त गैरवापर भारतात होत असल्याचे आपणांस आढळून येते कारण केंद्रातील शासन व्यवस्था वेगळ्या विचारांची व घटक राज्यातील शासन व्यवस्था विरोधी विचारसरणीचे असेल तर या कलमाचा पुरेपूर वापर केंद्राच्या माध्यमातून केला जातो हा आपला देशाचा इतिहास आहे याच अनुषंगाने विचार केल्यास राष्ट्रपती राजवटीद्वारा घटक राज्याच्या शासन व्यवस्थेत केला जाणारा हस्तक्षेप राज्यपालांच्या माध्यमातून चालवणे जाणारी शासन व्यवस्था ही निश्चित संघराज्य शासन व्यवस्थेचा पुनर्विचार करायला भाग पाडते इतिहासात आणि अशी अनेक उदाहरणे आहेत की राष्ट्रपती राजवटीच्या माध्यमातून घटक राज्यातील शासन व्यवस्था आपल्या ताब्यात घेऊन आपल्या मर्जीने तिथे निवडणुका घेतल्या जातात व आपल्याच विचारांचे शासन तदनंतर स्थापन केले जाते हे असे चालत राहिल्यास लोकांचा राज्यघटनेतील अनेक उदात्त अनुच्छेदांच्या वरचा विश्वास उडण्यास केंद्रशासनाची कृती कारणीभूत ठरली ठरेल असे म्हटले तर वावगे ठरणार नाही.

धर्मनिरपेक्षता व लोकशाही.....

जगातील सर्वात प्रदिर्घ संविधानाने धर्मनिरपेक्षतेचा पुरस्कार केला आहे निधर्मवादाचा पुरस्कार करून राज्य चालवता येऊ शकते याचे मूर्तिमंत उदाहरण हा जगातील सर्वात मोठा लोकशाही देश आहे अर्थात भारताचे राजकारण कायम धर्माभोवतीच फिरत आले आहे धर्माच्या रंगान वरून होणारी राजकारण मनाला अस्वस्थ करते ६ डिसेंबर १९९२ रोजी बाबरी मशिदीचे पतन झाले व देशात सांप्रदायिक वादाचा उदय झाला सध्या त्या विवादित जमिनीवर श्री प्रभू रामचंद्रांचे प्रशस्त मंदिर उभे राहत आहे त्यावरून ही अनेक वर्षे राजकारण झाले अर्थात राजकारण करत असताना आपण ईश्वराला देखील सोडू शकत नाही मात्र धर्माच्या आधारावरती चालणारे राजकारण देशाला कधीच समृद्ध करू शकत नाही हा इतिहास आहे ज्या धार्मिक कट्टरतेतून आपल्या देशाची फाळणी झाली त्या पाकिस्तानची आजची अवस्था आपल्याला धर्मनिरपेक्षतेचा महत्त्व पटवून देण्यास पुरेसे आहे मात्र आज देशातील राजकीय चित्र थोडे धर्माच्या बाजूने झुकल्यासारखे दिसते आहे मात्र राजकारणावेळी धर्म बाजूला ठेवून विकासाच्या बाजूनेच मतदान करून आपण हा देश व जगातील सर्वात मोठी लोकशाही राज्यव्यवस्था शाश्वत व समृद्ध ठेवू शकेल.

जातीयता व धर्मसंस्थेचा प्रभाव -

“कधीही जात नाही ती जात” असे उपहासाने म्हटले जाते. जात व राजकारण या एकाच नाण्याच्या दोन बाजू आहेत. जातीच्या नावावर राजकारण चालते व राजकारणात जात हाच श्वासबिंदू म्हणून कार्य करतो. जातिसंस्था ही आपल्या लोकशाहीसमोरील गंडांतर आहे काय ? की विस्ताराचे साधन ? हाच प्रश्न कायम अनुत्तरित राहिला आहे. लोकशाहीच्या यशस्वितेसाठी संविधानकारांनी व्यक्तीचा जन्मसिद्ध दर्जा नाकारून सर्वांना समान प्रतिष्ठा देणारा दर्जा निर्धारित केला व राज्यघटनेत कलम १७ च्या रूपाने सुवर्णकलम जन्मास आले. याच कलमाच्या आधारे विकृत राजकारण सध्या सुरू आहे. सद्यःस्थितीत प्रत्येक समाजघटकास आपले सामाजिक, राजकीय अस्तित्व टिकवून ठेवण्यासाठी आरक्षणाचा आधार हवा आहे. महाराष्ट्रात मराठा, धनगर, राजस्थानात गुर्जर, हरियानात जाट, तेलंगणात कापू या समाजाची आरक्षणाची जनआंदोलने लोकशाहीच्या स्थैर्यास बाधा आणतात.

आपणांस भारतीय संविधानाने कलम २५ ते २८ मध्ये धर्मस्वातंत्र्य बहाल केले आहे. याच धर्माच्या नावाने भारताच्या राजकारणाचा अग्निकुंड सदैव धगधगते ठेवला जातो. धर्म म्हणजेच आपले सामाजिक जीवन निश्चित करणारी महत्त्वाची सामाजिक संस्था. भारतीय संविधानाने राहतो. राममंदिर, बाबरी मस्जिद या धार्मिक अस्मितांच्या भोवतीच राजकारण फिरत राहते. आज भारताचा तिरंगा, हिंदूंचा भगवा, ख्रिश्चन, जैनांचा पांढरा, मुस्लिमांचा हिरवा, तर बौद्ध-दलितांचा निळा, अशा धार्मिक रंगांत विभागला

गेला आहे. कधीतरी सर्व जातिधर्मांचे रंग बाजूला सारून एकाच रंगात रंगावे व भारतीय म्हणून एकत्र येऊन एकच विचार करावा, हा दिवस जेव्हा येईल तेव्हाच तो खऱ्या अर्थाने सुवर्णदिन ठरेल..

राजकीय उदासीनता व घराणेशाही.....

राजकारण हे समाजातील दीन - दलित अंध- अपंग दुर्बल घटकांच्या विकासाचे व्रत आहेत आणि हेच आपल्या लोकशाहीचे प्रमुख उद्दिष्ट आहे. असे म्हणतात की, भारत हा तरुण रक्ताचा देश आहे. जगातील सर्वाधिक कार्यक्षम व तरुणांच्या तरुण तरुणांने युक्त लोकसंख्या ही भारताचीच आहे .मात्र वयाने तरुण असलेल्या आपल्या देशात तरुणाई अपवादाने राजकीय क्षेत्रात आढळते. त्याचे प्रमुख कारण भारतीय राजकारणातील घराणेशाही तळागातील सर्वसामान्य कार्यकर्ता शेवटपर्यंत कार्यकर्ताच राहतो. प्रस्थापित नेत्यांची मुले पत्नी सुना,अधिकार पदावर रूढ होतात.यातूनच राजकीय संस्थानिकांचा जन्म होते. महाराष्ट्रात अशी बरीच राजकीय संस्थाने आपापल्या जिल्ह्यात प्रस्थापित झाली आहेत. यामुळेच तरुण कार्यकर्ता राजकारणाकडे पाठ फिरवतो आहे. तथापि राजकारण म्हणजे जणू काही गटारगंगाच आहे याच भावनेने जगातील सर्वात कार्यशील लोकसंख्या असलेला देशातील तरुण राजकीय क्षेत्राकडे पाहत आहे हे खरे आव्हान भारतीय लोकशाही समोर आहे.

महिला सशक्तिकरण एक स्वप्नरंजन.....

स्त्रीआणि पुरुष ही संसाराची दोन चाके त्यातील एक तरी चाक जरी निकामी झाले तरी संसाराचा तोल ढासळतो. मग र राजकीय क्षेत्र याला अपवाद कसे राहिल ? देशाच्या संसदेत महिलांना ३३% प्रतिनिधित्व देण्याचे विधेयक कित्येक तप प्रलंबित आहे. प्रत्येक पक्षाचा निवडणुकीच्या वेळी जाहीरनाम्यातील सर्वात गोंडस अश्वासन म्हणजे महिलांना निम्मे प्रतिनिधित्व पंचायत राज शासन व्यवस्थेत महिलांना ५० टक्के आरक्षणाचा कायदा महाराष्ट्रसह ११ घटकराज्यांनी केला असून, त्याचा त्यांच्या राजकीय जाणीवेत किती बदल झाला हा प्रश्न कायमच अंतर राहिला आहे. १७व्या लोकसभेचा विचार केल्यास लोकसभेत ७८ महिला संसद सदस्य बनल्या आहेत. सर्वात पुरोगामी म्हणून मिरवणाऱ्या महाराष्ट्रातील केवळ ८ महिला संसदेत कार्य करण्यास पात्र ठरल्या आहेत. जागतिक राजकारणाचा विचार केल्यास हे प्रमाण खूपच नगण्य आहे कारण अत्यंत हलाखीत असणाऱ्या रवांडा देशाच्या संसदेत महिला प्रतिनिधीत्वाचे प्रमाण ६१ टक्के आहे नुकत्याच सन २०१९ मधील महाराष्ट्र विधानसभेच्या निवडणुकीत केवळ २२ महिला निवडून आल्या आहेत. जर राज्यघटनेने प्रदान केलेले स्त्री पुरुष समानतेचे तत्व साकारच करायचे नसेल तर आपल्याला महिलांना समान प्रतिनिधीच्या गृहावर तत्वावर प्रतिनिधित्व देऊन लोकशाही सदृढ करायलाच हवी.

मतदार की ग्राहक ?

लोकशाही शासन व्यवस्थेत अंतिम सत्ता ही जनतेच्या आदेशावर अवलंबून असते. या प्रक्रियेमध्ये सर्वसामान्य मतदार हा केंद्रबिंदू आहे सद्यस्थिती या मतदार राजाला विविध प्रलोभनांच्या ओझ्यात अडकून टाकले आहे .अक्षरशः मतदाराच्या पवित्र मताची बोली लावली जाते. व मतदार जणू काही आपला ग्राहकच आहे या उन्मादाने सर्वच राजकीय पक्ष वागत आहेत. सर्वांनीच मतदारांनाच गृहीत आहे. हे गृहीत धरणे लोकशाहीच्या सशक्तिकरणास अत्यंत घातक आहे. मतदारांमध्ये निवडणुकीच्या कामासंदर्भात किंवा मतदानाच्या संदर्भात सामाजिक जाणीव जागृतीतून आपण लोकशाही स्थित्यंतरणाचा प्रयत्न प्रामाणिकपणे केला तरच लोकशाही शासन व्यवस्थेतील मतदार राजाचे महत्त्व हे कायम राहिल. यात शंका नाही.

राजकारणाचे गुन्हेगारीकरण

लोकशाही म्हणजे कायद्याचे राज्य आणि कायदेमंडळ म्हणजे कायदे करणारी सर्वोच्च संस्था या कायदेमंडळाच्या पवित्र मंदिरात पाठीशी हजारो गुन्हांची जंत्री असणारी व्यक्ती जेव्हा कायदे निर्मितीच्या प्रक्रियेत सहभागी होते. यासारखी लोकशाहीची थटा अन्य जगात कोठेही झाली नसेल. भारतीय राजकारणाचा विचार करायचा झाल्यास असे अनेक गुन्हेगार साम, दाम , दंड, भेद

या न्यायाने कायदेमंडळाच्या पवित्र मंदिरात प्रवेश करून राजकीय क्षेत्रात गुन्हेगारी रुजवण्याचे जणू कार्य करत आहेत. राजकारणाचे गुन्हेगारीकरण आणि गुन्हेगारांचे राजकारण हे आपल्यासारख्या सुजाण नागरिकास अस्वस्थ करणारे आहे.

राजकीय पक्षांचे अनिर्बंध स्वातंत्र्य

लोकशाही शासन व्यवस्थेत पारदर्शकता आणून प्रशासन अधिक लोकाभिमुख करण्यासाठी सन २००५ मध्ये प्रदीर्घ संघर्षानंतर माहितीचा अधिकार कायदा देशभर लागू झाला. देशाचे प्रधानमंत्री, केंद्रीय मंत्री, घटक राज्याचे मुख्यमंत्री त्यांचे मंत्रिमंडळ, सनदी अधिकारी आपल्या उत्पन्नाचा स्रोत लोकांसाठी खुला करतात. जाहीर करतात मात्र सर्वसंमतीने या कायद्यातून देशातील राजकीय पक्षांना अलगत बाजूला ठेवले आहे. त्यांना मिळणारे देणग्या, त्यांच्या उत्पन्नाचे स्रोत यांची कुठेहीच नोंद केली जात नाही. म्हणजे भारतीय भारताचे राजकीय पक्ष भ्रष्टाचाराचे कारखाने बनत चालले आहेत. याची कुणाला खंत नाही हेच खरे लोकशाहीचे दुर्दैव म्हणावे लागेल.

सारांश

राजकीय उदासीनता, अल्प राजकीय सजगता जगातील सर्वात मोठ्या लोकशाहीच्या विनाशास कारणीभूत ठरत आहे. लोकशाही आहे म्हणून मी आहे, आपण आहोत ही जबाबदारीची भावना प्रत्येक भारतीयात रुजून जगातील सर्वात प्रदीर्घ लोकशाही अधिक प्रगल्भ करणे हे माझे नैतिक कर्तव्य आहे. हीच भावना प्रत्येकांत रुजायला हवी तरच प्रगल्भ लोकशाहीची नौका पैलतीर पार करू शकेल. ज्या लोकशाहीचा मुलाधार सर्वसामान्य माणूस आहे तो कायमच उपेक्षित राहिल व भारतीय लोकशाही हे इतिहासाचे पान बनेल. आता सर्वस्वी निर्णय आपले हाती आहे ही लोकशाही तारायची की मारायची ?

संदर्भ

- १) इंडियन पॉलिटि - एम लक्ष्मीकांत मराठी अनुवाद श्रीकांत गोखले के. सागर प्रकाशन पुणे (२०१७) भारताचे शासन व राजकारण
- २) भा.ल.भोळे पिंपळपुरे प्रकाशन, नागपूर (२०१४)
- ३) बी.बी.सी मराठी वृत्तवाहिनी
- ४) दैनिक लोकसत्ता, दैनिक तरुण भारत, दैनिक महाराष्ट्र टाइम्स
- ५) मंथली अपडेट जनरल नॉलेज जून २०१९ नोव्हेंबर २०१९
- ६) यशाची परिक्रमा पृथ्वी पब्लिकेशन्स, पुणे